

Wstęp

„Retoryka” w powszechnym użyciu oznacza często pustostowie wykorzystywane w celu pokonania przeciwnika (czcza retoryka, czysta retoryka, pusta retoryka) – niemały wpływ na takie właśnie postrzeganie retoryki mają media i politycy. Bywa utożsamiana czasem z elokucją, czyli wystowieniem, a to z kolei bardzo zawęża perspektywę i powoduje, że co prawda wiemy, co to jest metonimia lub hiperbola, ale często zapominamy, do czego te środki mogą służyć, do kogo mówimy, co chcemy osiągnąć dzięki naszemu tekstowi. Warsztaty retoryczne, które tu przedstawiamy, mają przywrócić właściwe proporcje każdemu z etapów przygotowywania tekstu: inwencyjnemu, kompozycyjnemu, elokucyjnemu. Nie uciekając od prezentowania podstawowych teorii, stawiamy jednak przede wszystkim na możliwość praktycznego wykorzystania kolejnych przedstawianych narzędzi. Przyświeca nam bowiem cel najważniejszy: chcemy odczarować i uprzystępnić retorykę.

Retoryka jako dziedzina wiedzy ma już ponad 2500 lat. Początkowo była silnie związana z życiem publicznym i oznaczała przede wszystkim sztukę dobrego mówienia (ars bene dicendi). Stanowiła zbiór reguł dotyczących układania i wygłaszania mów politycznych (genus deliberativum), sądowych (genus iudiciale) i okolicznościowych (genus demonstrativum), a więc przekazywała pewną wiedzę na temat sposobów używania języka w określonej sytuacji komunikacyjnej. Arystoteles, definiując retorykę jako „umiejętność metodycznego odkrywania tego, co w odniesieniu do każdego przedmiotu może być przekonywające”, zwraca uwagę na perswazję jako główny cel retoryki. Pierwotnie retoryka odnosiła się tylko do tekstów mówionych, ponieważ jednak na przestrzeni wieków formy komunikowania zmieniały się: najpierw wynaleziono druk, potem radiowe i telewizyjne środki przekazu, w końcu pojawił się internet, retoryka zaczęła włączać w zakres swoich zainteresowań kolejne obszary. Współcześnie retoryka rozumiana jest jako teoria efektywnej komunikacji oraz umiejętność skutecznego posługiwania się słowem. Narzędzia retoryczne można więc stosować w odniesieniu do dowolnych tekstów.

Reforma edukacji wprowadziła retorykę do szkół ponadpodstawowych ponad 10 lat temu – w 1999 roku; nowa podstawa programowa z 2018 roku poszerza jej obecność w edukacji szkolnej. Jest to bardzo ważny krok, ponieważ trudno przecenić kształcenie kompetencji retorycznych uczniów – zwłaszcza dzisiaj, kiedy podstawą zatrudnienia przestało być wyłącznie wykształcenie, nabyte umiejętności i doświadczenie zawodowe. Wręcz niezbędne do rozpoczęcia kariery zawodowej stało się posiadanie tzw. kompetencji miękkich, do których zalicza się przede wszystkim kompetencje komunikacyjne, wśród których są też kompetencje retoryczne. Niewątpliwie te ostatnie – rozumiane jako umiejętność tworzenia różnorodnych tekstów, na co składa się umiejętność porządkowania myśli, operowania symbolami i schematami argumentacyjnymi, znajomość mechanizmów działania tropów i figur i wiedza na temat sposobów oddziaływania na odbiorcę – pozwalają na sprawniejsze porozumiewanie się w każdej dziedzinie życia.

STRUKTURA WARSZTATÓW

Każda wypowiedź, by była skuteczna, powinna zawierać wyraźnie określony cel i strukturę argumentacyjną, przemyślaną kompozycję i formę słowną, dostosowaną do tematu wypowiedzi i kompetencji odbiorcy. W końcu powinna być wypowiedziana w sposób dostosowany do sytuacji. Klasyczna retoryka wyróżnia pięć etapów powstawania tekstu:

1. inwencję – to etap wynajdywania tematu, zbierania i selekcji materiału, której dokonuje się, biorąc pod uwagę to, kim jest nadawca, do kogo mówi, w jakich okolicznościach i jaki chce osiągnąć cel;
2. dyspozycję – gdy trzeba zdecydować o kompozycji tekstu i kolejności przedstawiania argumentów;
3. elokucję, a więc ubranie myśli w słowa, dobór środków językowych, które będą stosowne do tematu i okoliczności, uczynią tekst jasnym, zwięzłym, poprawnym, ale też atrakcyjnym;
4. zapamiętanie – opanowanie pamięciowe tekstu;
5. wygłoszenie – ustna prezentacja przekazu.

Etapy te wydzielono z myślą o tekście mówionym. Współcześnie narzędzia retoryczne wykorzystuje się do analizy i tworzenia wszelkiego typu tekstów. Mając to na uwadze, ćwiczenia warsztatowe opracowałyśmy w taki sposób, by uczeń na końcu umiał przygotować samodzielnie przeróżne typy tekstów. Zarówno te, które są ważne w jego szkolnej edukacji, np. rozprawka, przemówienie, recenzja, ale też wypowiedzi właściwe codziennej komunikacji, by umiał wzbudzić zainteresowanie, zbudować swój autorytet, skutecznie przekonać innych do swoich racji. Materiał podzieliliśmy na sześć scenariuszy; można je realizować po kolei, ale można też wybrać te zakresy, które w danym momencie wymagają doskonalenia:

- scenariusz 1: *Sytuacja retoryczna, czyli otoczenie buduje znaczenie;*
- scenariusz 2: *Jak zacząć, czyli najtrudniejszy pierwszy krok;*
- scenariusz 3: *Argumentacja, czyli jak przekonać nieprzekonanych;*
- scenariusz 4: *Spójność i struktura, czyli porządki tekstowe;*
- scenariusz 5: *Wystawiamy się, czyli odpowiednie dać rzeczy słowo;*
- scenariusz 6: *Finis coronat opus, czyli koniec wieńczy dzieło.*

Każdy scenariusz zbudowany jest według określonego schematu:

1. **Wprowadzenie** – określamy w nim korzyści płynące z podejmowania namysłu nad określonym problemem retorycznym.
2. **Cele zajęć** – w punktach formułujemy najważniejsze cele do zrealizowania na poszczególnych spotkaniach.
3. **Pakiet wiedzy** – przedstawiamy w nim najważniejsze informacje dotyczące danego zagadnienia wraz z listą lektur, poszerzających ogląd tematu.
4. **Przebieg zajęć** – w tabeli umieszczamy wskazówki dla nauczyciela, dotyczące wprowadzania poszczególnych problemów i możliwości realizowania materiału, znajduje się tu również informacja o czasie potrzebnym do zrealizowania określonych ćwiczeń i numer ćwiczenia.
5. **Ćwiczenia** – zbiór zadań pozwalających doskonalić określone umiejętności.
6. **Rozwiązania i komentarze do ćwiczeń.**

Rezultatem warsztatów ma być rozwinięcie kompetencji retorycznych uczniów, którzy powinni zyskać świadomość, jak za pomocą różnych form przekazu można wpływać na sposób postrzegania rzeczywistości przez innych, ale też wyrażać siebie. Powinni znać techniki komponowania tekstów, doboru środków językowych, które pełnią określoną funkcję i prowadzą do określonego celu. W końcu – umieć korzystać ze zbioru strategii i technik argumentacyjnych, znać mechanizmy perswazji i sposoby oddziaływania na ludzi.

Retoryka, przygotowując użytkowników języka do wszechstronnego udziału w komunikacji, ułatwia funkcjonowanie w życiu społecznym. Kształcenie kompetencji retorycznych jest oczywiście procesem długotrwałym i nie można mówić o jego zakończeniu na jakimś etapie – umiejętności komunikacyjne szlifujemy poprzez codzienną praktykę. Mamy nadzieję, że przedstawiane warsztaty retoryczne będą cennym etapem tego procesu.

Autorki:
Katarzyna Czarnecka
Monika Grzelka
Agnieszka Kula
Joanna Smól
Barbara Sobczak
Katarzyna Zagórska

Autorki pracują w Zakładzie Retoryki, Pragmalingwistyki i Dziennikarstwa Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.